

УДК 947.084(477.8)

Володимир Марчук

ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ РЕМІСНИЧИХ ЦЕХІВ У ВОЛИНСЬКОМУ ВОЄВОДСТВІ В 1921-1939 РР.

Стаття присвячена правовим нормам функціонування ремісничих цехів на території Волинського воєводства в міжвоєнний період. На основі аналізу нормативно-правових актів, виданих із 1927 по 1939 р., досліджено питання пов'язані з організацією та ліквідацією цехів, їх фінансуванням та управлінням. Висвітлено особливості державного контролю над ремісничими цехами.

Ключові слова: Волинське воєводство, ремесло, ремісничі цехи, міжвоєнний період.

Історія економічного розвитку Волинського воєводства в 1921–1939 роки в наш час потребує об'єктивного наукового вивчення й осмислення. Існуюча наукова література, яка зачіпала б ті чи інші аспекти економічної історії волинських земель, представлена, головним чином, економічними та історичними статтями в наукових періодичних виданнях та матеріалах наукових конференцій. Однак комплексних робіт з економічного розвитку Волині в період після її входу до складу Польської держави немає. У зв'язку з цим, вивчення ремісничого виробництва, як складової частини економічного розвитку волинських земель, є актуальним для сучасної історичної науки.

Польські автори почали вивчення проблеми розвитку народних промислів та ремесел на території східних воєводств ще в 1930-і роки. Першими серед них стали праці Я. Оринжиної [5-7], яка в період із 1920 по 1939 рік була співробітником відділу народних художніх промислів Міністерства промисловості і торгівлі Польщі. У своїх роботах автор охарактеризувала основні види народних промислів «східних кресів», привела статистичні дані по повітах. Дослідження І. Борнштейна [4] присвячене історії розвитку єврейського ремесла на території Польщі, починаючи з 1914 року. Серед вітчизняних досліджень, присвячених вивченню окремих аспектів розвитку ремесла і ремісничого виробництва, необхідно відзначити роботу В. Литвинюк [3].

У міжвоєнний період Польща була єдиною країною, що мала достатньо розроблену нормативно-правову базу, спрямовану на врегулювання відносин у сфері ремесла і ремісничого виробництва. Основним документом, який визначав правове становище ремесла в Польщі і Волинському воєводстві, було «Промислове право» від 16 грудня 1927 р., видане на основі Розпорядження Президента Польщі «Про промислове право» від 7 червня 1927 р. [8]. Це перший нормативно-правовий акт, який регулював питання діяльності ремесла в Польщі після здобуття нею незалежності. До цього часу на території Польщі, діяли різні правові системи – Російської імперії, Австро-Угорщини і Пруссії – у тому числі й у сфері ремесла, що ускладнювало здійснення загального керівництва діяльності ремісників і контроль над ремісничим виробництвом. Закон «Про промислове право» на державному рівні регулював відносини польської держави в ремеслі і ремісничому виробництві. Окреме місце в законі було відведено питанню діяльності цехів, визначене статтями 160-167 та 69-99, які стосувалися інституцій ремісничих корпорацій.

У березні 1934 р. до закону були внесені зміни, у тому числі і до тієї частини, що стосувалася функціонування цехів [12]. Розпорядження Міністра промисловості і торгівлі «Про ремісничі цехи» від 20 лютого 1936 р., істотно доповнив статті 69-99, 160-167 закону «Про промислове право». [9]. Документ досить детально визначав завдання, функції та напрями роботи цехів, їх органи управління, також у ньому прописувалися склад і функції цехів. Останні зміни, які стосувалися функціонування ремісничих цехів були прийняті в 1938 р. [13].

Прийнята нормативно-правова база дозволила польській владі врегулювати ситуацію в ремеслі. Варто підкреслити, що на території Волинського воєводства наприкінці 1931 р. існувало 118 цехів (57 християнських, 41 єврейських і 10 змішаних) [10, s. 16].

Окрім законів, найістотнішим правовим актом для кожного цеху був його статут. Від 1927 р. кожен статут повинен був містити інформацію про назву цеху, його місце розташування, межі

юрисдикції і ремісничу спеціальність, для якої цех утворений та завдання, які перед собою він визначав. Тут було прописано процедуру прийняття, вихід та виключення членів, їх права і обов'язки, формування бюджету і збору коштів. Крім того, статут нормував сферу діяльності, способи скликання і проведення загальних зборів, визначав умови набуття рішеннями загальних зборів чинності, оскільки зібрання формувалося з делегатів, їх кількості й умов вибору. Статут включав статті, що стосувалися складу, компетенції і тривалості каденції ради цеху, а також умови набуття чинності його рішень; регулював засади контролю щодо дотримання приписів, що стосувалися праці помічників (підмайстрів) і учнів; способи вирішення суперечок, які виникали у питаннях науки, встановлення покарання; регулювали фінансові питання цеху, порядок внесення змін до статуту та процедуру ліквідації цеху. Також тут містилася інформація про часопис, у якому цех зобов'язувався розміщати оголошення.

Статут не міг містити положень, які б суперечили нормам закону або не були пов'язані з завданнями цеху. Він затверджувався воєводськими органами влади, що здійснювали загальний нагляд над ремісничим виробництвом. У випадку невідповідності статуту вимогам вони зобов'язувалися відмовити цеху в його реєстрації. Рішення можна було оскаржити протягом 4 тижнів у Міністерстві промисловості і торгівлі, це ж стосувалося і відмови в реєстрації змін до статуту [8, s. 705].

Цехи, які існували на час набуття законом чинності, змусили в 6-ти місячний термін ухвалити і подати на затвердження новий статут, який би відповідав вимогам нового закону. Промислова влада воєводства могла продовжити цей термін ще на 6 місяців. Якщо цех протягом визначеного терміну не подавав документ, наглядовий орган приймав рішення про розпуск цеху [8, s. 709].

Із 16 серпня 1934 р. право затверджувати статут було передано до промислових органів влади I інстанції – повітовим старостам, вони ж затверджували і зміни. Крім того, було розширено перелік випадків, для відмови в затвердженні статуту. Затвердження статуту, а також змін до нього були неможливими без врахування думки ремісничої палати [8, s. 689]. Після вступу в законну силу розпорядження Міністра промисловості і торгівлі від 20 лютого 1936 р. «Про ремісничі цехи», цехи знову були змушені внести відповідні зміни до своїх статутів [8, s. 988].

Нові зміни до розпорядження Президента від 1927 р. були внесені законом від 1 липня 1938 р. Відповідно до прийнятих змін саме статут визначав внутрішній устрій цеху, зокрема включав: назву, місце розташування, межі юрисдикції, галузь ремесла, у якому працював цех; загальні завдання і напрями роботи; права й обов'язки членів цеху, а також умови прийняття, виключення та виходу з нього; унормовував розмір членських внесків, спосіб їх стягнення; капітали цеху; характер і повноваження загальних зборів цеху, умови їх скликання та умови набуття легітимності прийнятих на них рішень; кількість і спосіб призначення членів ради, сфера діяльності й умови легітимності її рішень; затвердження бюджету та річної звітності; способи репрезентації цеху; умови і процедура добровільного припинення його функціонування, спосіб ліквідації і доля активів, що залишилися. Промисловий орган влади I інстанції затверджував статут цеху після отримання висновків ремісничої палати. Якщо положення статуту суперечили нормам законодавства або у випадку негативного висновку ремісничої палати цех отримував відмову в затвердженні статуту. Здебільшого основною підставою для прийняття такого рішення було те, що сфера діяльності цеху не відповідала господарським інтересам такого виду ремесла [13, s. 988].

Після останнього внесення поправок у закон, промислові цехи зобов'язувалися в термін до 1 січня 1939 року (рівно через 6 місяців після набрання чинності поправок у 1938 р.), представити на затвердження нові статuti, адаптовані до положень промислового права станом на 1 липня 1938 р. Цей термін міг бути продовжений промисловим воєводським органом ще на 6 місяців [13, s. 988].

Сфера діяльності. Завдання, які покладалися на цехи відповідно до закону 1927 р. можна поділити на обов'язкові та додаткові. До обов'язкових завдань належали: розвивати дух спілкування, підтримки і поліпшення професійних навичок членів цеху, піклуватись, про підтримання хороших відносин між членами цеху і їх співробітниками, вести списки вільних робочих місць на підприємствах членів цеху й осіб, які шукають працю, опіка справами ремісничої молоді, яка перебувала на навчанні у членів цеху і врегулювання суперечок, що виникли з питань навчання. Цехи могли також мати інші цілі, відповідні положення розміщувалися у статутах. До таких додаткових завдань відносилися: утворення і підтримка шкіл, курсів, лекцій і т. д. з метою професійної підготовки членів цеху, їх співробітників та учнів. Сюди також входило створення кас і фондів взаємодопомоги для членів цеху, їх сімей та працівників, а також сприяти господарській діяльності членів шляхом створення спільних майстерень (робочих місць), складів сировини,

спільних магазинів продажу, виготовлення заготовок і зразків, шляхом створення ощадних кас для членів і т.д.

Положення, що стосувалися додаткових завдань цеху, необхідно було включати в т.зв. додатковий статут, який затверджувала воєводська промислова влада, після схвалення гмінною (міською) радою та ремісничою палатою. Відмову в затвердженні такого статуту цех міг оскаржити в Міністерстві промисловості та торгівлі протягом 4 тижнів. На реалізацію додаткових завдань цеху необхідно було вести окремих бюджет, прибутки і видатки якого могли йти тільки на покриття додаткових завдань [8, s. 705].

Із 16 серпня 1934 р., деякі додаткові завдання стали обов'язковими, а саме: створювати і підтримувати організацію шкіл, курсів, лекцій і т.д. для підняття професійного рівня членів цеху, їх співробітників та учнів, а також створення кас і фондів для допомоги членам цеху, їх сімей та працівників [12, s. 692].

Поправками від 3 березня 1936 р. було скасовано відмінність між обов'язковими і додатковими завданнями, окреслено засоби, які цехи могли використовувати для реалізації своїх завдань, що попередньо залишалось на вільний вибір цехів. Варто підкреслити, що перелік завдань, визначений державними приписами не був вичерпним і міг бути розширений положеннями статуту. Серед них: проведення культурно-просвітницької і суспільної діяльності для членів цеху, їх сімей та працівників; опіка над ремісничою молоддю шляхом створення і підтримки гуртожитків, опіки над клубами, читальнями, професійними консультаціями тощо; вирішення поданих на його розгляд суперечок, які виникли з питань навчання. Як інші заходи, згадувалася передача в ремісничу палату належно оформлених копій угод про навчання, укладених перед цехом між її членами та учнями ремісниками, свідоцтв відбутої чи закінченої освіти; організація, проведення чи підтримка шкіл, курсів з підготовки фахівців, лекцій, конкурсів, виставок, екскурсій і т.д. для членів цеху і їх співробітників, учнів; організація і проведення збору грошових коштів для фондів та кас взаємодопомоги для членів цеху і їх сімей і працівників [9, s. 294].

У 1938 р. було розширено повноваження цехів із підтримки й утримання світлиць і гуртожитків для підмайстрів (челядників) і учнів (термінаторів), встановлено опіку над справами підмайстрів, захистом економічних інтересів членів цеху, сприяння технічному й економічному розвитку такого виду ремесла [13, s. 989].

Межі юрисдикції. Відповідно до положень Закону від 1927 р. межі юрисдикції цеху обмежувалася територією повіту, як адміністративно-територіальної одиниці. Проте було передбачено можливість розширення юрисдикції цеху на інші повіти чи гміни одного і того самого воєводства. Для цього потрібен був дозвіл відділу промисловості воєводства, а у випадку розширення за рахунок повітів чи гмін інших воєводств, потрібен був дозвіл Міністра промисловості і торгівлі. У разі отримання дозволу на утворення кількох цехів для одного й того самого виду ремесла, у межах одних і тих самих адміністративно-територіальних одиниць, необхідно було так статутно впорядкувати назви цехів, щоб їх можна було розрізнити [8, s. 705]. Для Волинського воєводства такою відмінністю слугувала етноконфесійна ознака членів цеху. Окремо існували цехи для християн і євреїв.

Відповідно до змін від 3 березня 1936 р., межі юрисдикції цеху не могли поширюватися за територію одного повіту, проте, у випадку погодження з ремісничою палатою, воєводське управління могло надати дозвіл на розширення меж, однак лише в межах воєводства [9, s. 295].

На кінець 1931 р. на території Волинського воєводства функціонувало 118 цехів, і об'єднували вони майстрів вузьких спеціальностей. Так, у м. Рівне функціонували цехи шевців, кравців, малярів, бляхарів, фотографів і т.п [10, s. 16]. Проте, вже наприкінці 1937 р. чисельність цехів зменшується до 70, у переважній більшості повітів функціонували об'єднані цехи, і лише в Луцьку та Рівному вузькоспеціалізовані [11, s. 55].

Членство. Згідно з положеннями закону «Про промислове право» 1927 р., особи, які самостійно провадили ремісниче виробництво, могли об'єднуватися в цехи, вільні корпорації ремісників [8, s. 705].

Цех об'єднував майстрів однієї спеціальності. Членство в цеху могли отримати особи, які провадили ремісниче виробництво. Так само членами цеху могли стати особи, які працювали в ремісничому виробництві такої спеціальності на керівних посадах, які вимагали підвищеної професійної кваліфікації – директори, керуючі, начальники відділів і т.п. Інші особи могли бути прийняті тільки як почесні члени. Складання екзамену, як умова прийняття до цеху, допускалася лише у випадку, якщо статут цеху регламентував предмет іспиту і спосіб проведення. Метою іспиту було впевнитися в готовності ремісника самостійно виконувати стандартні роботи цієї

спеціальності. Прийняття до цеху можна було обмежити поданням свідоцтва про закінчення навчання ремеслу, або підтвердження праці в якості підмайстра. Якщо ж умови прийняття в члени цеху були прописані в статуті, то він мусив враховувати винятки, які звільняли від складання іспиту. Зокрема, від складання іспиту звільнялися особи, які підтвердили, що вже його склали із спеціальності в іншому цеху. Членом цеху ставали в день отримання повідомлення про внесення в лист обліку членів цеху [8, s. 706].

Зміни від 3 березня 1936 р., крім усього іншого, корегували умови отримання членства. Членом цеху міг бути кожен ремісник, який провадив ремісниче виробництво на території юрисдикції цеху та має ремісничу карту, а також вдова члена цеху, якщо заступником на її ім'я проводилося ремісниче виробництво. Статут цеху окреслював і можливість належати до цеху ремісників іншої спеціальності, чи кількох спеціальностей. Приймала у члени цеху рада, відмова у прийнятті мала бути мотивована [9, s. 296].

Вийти з цеху можна було наприкінці обрахункового року, після подання письмової заяви. Вихід мусив наступити в термін окреслений у статуті, але не довше ніж 6 місяців. Особа, яка вийшла з цеху, у день виходу втрачала всілякі права на майно цеху і до утворених цехом фондів. Якщо після смерті члена цеху, ремісниче виробництво продовжувало функціонувати, вдова або неповнолітні спадкоємці отримували права й обов'язки члена цеха, за винятком права голосу. Хоча й вирішення цього питання залежало від норм статуту [9, s. 296].

Із 3 березня 1936 р. члена цеху могли викреслити з листа обліку, якщо він оголосив про свій вихід за 3 місяці до кінця календарного року, або був виключений рішенням загальних зборів (з'їзду делегатів). Підставою для цього могли бути: заборгованість із сплати членських внесків протягом 6 місяців, свідомо шкода інтересам цеху або реміснича кваліфікація не відповідала необхідному професійному рівню. Особа, яка добровільно виходила з цеху, була зобов'язана сплатити кошти, які вже були покладені на нього у зв'язку з діяльністю цеху.

Цех не міг вимагати зі своїх членів виконання завдань, які не були обумовлені у статуті, як і витрачати кошти на інші цілі, аніж ті, які передбачені статутом чи державними приписами.

Із 16 серпня 1934 р. для утворення цеху необхідно було щонайменше 15 засновників. Проте не обумовлювалася мінімальна початкова чисельність членів цеху [12, s. 691].

До обов'язків члена цеху належало долучатися до реалізації завдань цеху, дотримуватися приписів статуту, ухвал загальних зборів (з'їзду делегатів) цеху і ради, сплата вступного внеску під час внесення до листа обліку членів цеху та членських внесків у розмірі визначеному статутом. При цьому членські внески можна було сплачувати як щомісячно, так і щоквартально [9, s. 296].

Від 1 липня 1938 р. за поданням ремісничої палати, Міністр промисловості і торгівлі міг у межах юрисдикції цеху запровадити референдум усіх ремісників, однієї спеціальності або галузі, з метою встановити чи бажають вони, щоб існувала вимога обов'язкового включення всіх ремісників спеціальності або галузі до цеху. Спосіб голосування визначав Міністр. Якщо таку ініціативу підтримали більше ніж половина ремісників, які мали право голосу, то Міністр промисловості і торгівлі запроваджував обов'язкову приналежність усіх ремісників такої спеціальності або галузі до цеху. На території, де було запроваджено примусову приналежність до цеху, дозволялося існування більше ніж одного цеху такої спеціальності, а ремісник міг на власний вибір вибирати до якого хоче належати. Обов'язок членства в цеху не поширювався на підмайстрів, а у статутах примусових цехів, могло міститися положення, про обов'язкову сплату членських внесків, а у випадку відмови – стягнення в судовому порядку [13, s. 989].

Появу цього положення, яке фактично впроваджувало засоби адміністративного впливу в ремісничому виробництві, можна пояснити як реакцію на ситуацію в ремеслі. Чисельність ремісників, які перебували поза цехами була доволі значною, оскільки цехи, з появою ремісничих палат, втратили частину своїх повноважень, у тому числі приймання іспитів на підмайстра і майстра. Окремі цехи у другій половині 1930-х або не функціонували або лише імітували свою активність.

Організація. Основними внутрішніми органами управління цехом були: загальні збори, з'їзд делегатів (якщо передбачено статутом), а також рада від 3 березня 1936 р. обов'язковим органом цеху стала ревізійна комісія [9, s. 296].

Вирішення окремих справ могло бути пов'язане з особливим відділом або почесним членом, вибраним із середовища членів цеху. Члени правління, а також почесні члени виконували свої функції на безоплатній основі, якщо статут не передбачав інше. Право голосування на загальних зборах цеху та право виборності надавалося лише повнолітнім членам цеху. Позбавлялися

права голосу і виборності члени цеху, які були покарані заборорою обіймати посади в публічних установах, до часу повернення такого права, а також і особи, які були позбавлені судом права розпоряджатися своїм майном. Тимчасово позбавлялися права голосу і виборності особи, що мали заборгованість із сплати членських внесків, сплата останніх повертала їм це право [8, s. 707]. Відповідно до закону від 3 березня 1936 р. термін заборгованості не міг бути меншим, ніж за 3 місяці [9, s. 296].

У цехах, які нараховували понад 500 членів, замість загальних зборів цеху можна було скликати з'їзд делегатів, якщо справи не стосувалися проведення виборів чи прийняття рішень, які стосувалися утворення інституцій для виконання додаткових завдань або рішення про розпуск цеху. Рішення, які виносилися на голосування з'їзду делегатів мали прийматися $\frac{3}{4}$ голосів членів цеху, які брали участь у зібранні. Рішення мав підтверджувати протокол про чисельність делегатів і спосіб їх вибору, що мало бути визначено у статуті. Кількість делегатів повинна була становити щонайменше 5% від загальної чисельності членів цеху і щонайменше потрійна кількість членів її ради [9, s. 294].

І загальні збори, і з'їзд делегатів скликав старший цеху або його заступник. У випадку першого скликання після утворення цеху, або відсутності старшого чи його заступника, це право надавалося наглядовому органу. Спосіб скликання обумовлювався статутом. Загальні збори збиралися щонайменше раз у рік, проте могли збиратися і за вимогою щонайменше $\frac{1}{4}$ членів цеху. За 3 дні до проведення зборів про їх проведення повідомлявся наглядовий орган. Проводив загальні збори старший цеху або його заступник, а в разі скликання наглядовим органом – один із учасників зборів, визначений делегатом того органу. Після вибору старшого, делегат передавав йому подальше ведення зборів. Для набуття рішеннями чинності, необхідною умовою було прийняття їх відповідною кількістю голосів, яку було передбачено у статуті. Статут міг містити уточнення, що в разі відсутності кворуму на загальних зборах, голосування могло початися не раніше аніж через 1 годину від часу початку засідання. Щоправда, ця норма не застосовувалася під час прийняття рішень, які статут передбачав ухвалювати в разі наявності мінімальної кількості присутніх [9, s. 295].

Від 3 березня 1936 р. було впроваджено обов'язкову норму функціонування з'їзду делегатів, у випадку наявності в цеху понад 500 членів. Було прийнято норму, що 1 делегат обирався від 10 членів цеху, однак, якщо чисельність членів цеху перевищувала 1 000 то 1 делегат обирався від 20 членів. Делегати і їх заступники, обиралися на 3-річний термін на загальних зборах, з-поміж членів цеху, які володіли активним та пасивним виборчим правом [9, s. 294].

Загальні збори скликав старший цеху або його заступник, письмовими запрошеннями до всіх членів цеху, які надсилалися не пізніше, аніж за тиждень перед визначеною датою зборів або оголошенням у ремісничому часописі чи в іншому, який передбачав статут не пізніше, аніж за 2 тижні перед визначеною датою зборів. Загальні збори відбувалися в приміщенні садиби цеху.

Зазвичай загальні збори скликалися двічі на рік – у березні (для затвердження фінансового звіту) і в листопаді (для ухвалення бюджету на наступний рік). Проте у статуті цеху чітко фіксувалася періодичність скликання загальних зборів. Так, наприклад, цех пекарів і цукерників м. Рівного передбачав обов'язкове скликання загальних зборів у січні та липні [1, арк. 34 зв.]. Натомість загальні збори ремісників цеху столярів м. Рівне відбувалися щоквартально, у першій половині першого місяця кварталу [2, арк. 6 зв.]. Надзвичайні загальні збори скликалися з ініціативи ради цеху або за письмовою вимогою щонайменше $\frac{1}{4}$ членів цеху, які мали право голосу. Право скликати збори мав як наглядовий орган, так і відповідна реміснича палата. Не пізніше, ніж за тиждень до зібрання необхідно було повідомити наглядові органи та ремісничу палату про час і місце проведення, щоб їхні представники могли взяти участь у засіданнях із правом дорадчого голосу. Обов'язковою умовою набуття чинності рішень, прийнятих на загальних зборах, була присутність на них щонайменше половини осіб, які мають право голосу. У разі відсутності кворуму, до голосування можна було перейти після години від часу, зазначеного в оголошенні. Рішення приймалися звичайною більшістю голосів, за винятком питань, які стосувалися стягнення членських внесків, зміни статуту, виключення з членів цеху та ліквідація цеху. Для прийняття рішень із цих питань вимагалася $\frac{2}{3}$ голосів. Рішення, прийняті на загальних зборах, вписували до книги протоколів і завірялися підписами головуючого та секретаря зборів. Відписи прийнятих рішень надсилалися до наглядового органу та ремісничої палати, не пізніше ніж за 4 тижні від дня проведення зборів. Оскарження рішень загальних зборів можна було внести до органу нагляду протягом 14 днів від дня зібрання [9, s. 295].

Від 1927 р. загальні збори розглядали питання, які не регулювалися приписами промислового права і статутом. Проводили вибори членів ради, ухвалювали бюджет та видатки не передбачені в ньому, затверджували річні фінансові звіти. Збори приймали рішення у справах, що стосувалися нерухомості цеху (купівля, продаж, застава), залучення кредитів (окрім короткотермінових), які можна було сплатити протягом одного розрахункового року, збут майна, який становив історичну, культурну або наукову цінність. Ухвалювали, в межах розпорядження міністра промисловості і торгівлі, рекомендації, що стосувалися питань навчання ремесла. До компетенції загальних зборів належало формувати з'їзд делегатів, приймати та вносити зміни до статутів та додаткових статутів й ухвалювати рішення про розпуск цеху [8, s. 707].

Від 3 березня 1936 р. до компетенції загальних зборів додалися повноваження, щодо виборів членів ревізійної комісії і третейського суду, ухвалення розмірів вступного та членських внесків, визначення верхньої межі заборгованості цеху, уповноваження ради цеху щодо залучення позичок, схвалення статутів допомогової та поховальної кас, ухвалення регламенту третейського суду, виключення з членів цеху і повторне прийняття на прохання ради, надання на клопотання ради титулу почесного члена цеху. Прийняття рішень з усіх питань, представлених радою чи ремісничою палатою та інших питань, зазначених у статуті. Із компетенції загальних зборів цеху вилучалися питання, пов'язані з необхідністю скликати збори делегатів і ухвалювати додаткові статuti для реалізації додаткових цілей. Зникло і право регулювати навчання ремеслу, ймовірно, для того, щоб не дублювати повноваження ремісничих палат [9, s. 295].

Рада цеху. Відповідно до закону «Про промислове право» рада цеху складалася з старшого, підстарших і членів правління. Розподіл посадових обов'язків та чисельність підстарших та інших членів ради визначав статут. Старшого, підстаршого та інших членів ради вибирали на загальних зборах абсолютною більшістю голосів. Якщо ж такої чисельності не було досягнуто, починався вибір з осіб, які набрали найбільшу кількість голосів. У разі рівної кількості голосів, переможця обирали шляхом жеребкування. Підстарші вибирали поміж себе заступника старшого. Старший чи його заступник скликали засідання ради. Скарги щодо правильності проведення виборів до ради можна було вносити на розгляд наглядового органу протягом 14 днів після проголошення результатів виборів. Скасувати можна було лише ті вибори, які були проведені з порушеннями чинного промислового законодавства чи статуту. У випадку, коли вибрана до ради особа не мала або втратила право виборності – вона мусила поступитися посадою, а у випадку відмови наглядовий орган, після проведення розслідування, виключав таку особу з ради цеху. Щоправда, таке рішення можна було оскаржити у воєводському управлінні, що здійснювало нагляд над ремісничим виробництвом. Внесення оскарження до воєводського управління призупиняло виконання рішення [8, s. 707].

Закон від 3 березня 1936 р. значно обмежував цехи у цій царині. Відповідно до прийнятих змін до складу ради входили старший і підстарший та щонайменше 6 членів ради, кожен із яких повинен був мати ще й заступника. Членів ради вибирали на загальних зборах цеху, серед її членів, звичайною більшістю голосів. Таємним голосуванням окремо обирали старшого, підстаршого і членів ради та їх заступників. Раду цеху обирали на 3 річний період, при цьому щороку відбувалася заміна $\frac{1}{3}$ членів правління і їх заступників шляхом жеребкування. При цьому старший і підстарший цеху жеребкуванню не підлягали. Особи, які були усунуті, могли бути вибраними на посаду знову. У разі відставки старшого цеху, його функції до кінця каденції виконував підстарший. У випадку відставки старшого і підстаршого, рада зобов'язувалася протягом 4 тижнів зібрати загальні збори для вибору старшого і підстаршого на період до закінчення каденції. Членів ради заміщали їх заступники в порядку отриманих на виборах голосів, а в разі рівності голосів – в алфавітному порядку прізвищ. Старший, підстарший, члени ради та їх заступники виконували свої посадові обов'язки на безоплатній основі [9, s. 295].

Крім того було конкретизовано деякі засади діяльності ради. Зокрема засідання відбувалися, щонайменше раз у квартал. У разі вимоги: $\frac{1}{3}$ членів ради або ремісничої палати, або за вимогою наглядового органу – засідання ради мало відбутися протягом 7 днів від часу появи оголошення [9, s. 295].

Із 1927 року рада відповідала за поточні справи цеху, готувала справи і пропозиції на загальні збори, набирала та звільняла співробітників канцелярії. Рада цеху також мала право накладати дисциплінарні стягнення – догану або штраф у розмірі до 10 злотих на членів цеху за невиконання положень статуту або рішень загальних зборів чи постанов ради. Зокрема, штраф стягували і з членів ради цеху за відсутність без поважної причини на засіданнях ради. Так, у столярському

цеху за таке порушення стягувалося 5 зл., у пекарському натомість – 10 зл. Штрафи сплачували до каси цеху. Старший або його заступник репрезентували цех, керували його діяльністю і підписували кореспонденцію. У статуті могли передбачити також інші права й обов'язки старшого [8, s. 707].

Від 3 березня 1936 р. повноваження ради та її органів були окреслені в найдрібніших деталях. Вони включали в себе управління майном цеху, вирішення поточних справ, скликання загальних зборів і підготовка проектів резолюцій, прийом і звільнення співробітників канцелярії цеху і визначення їх заробітної плати, приймання завірених цехом умов про навчання, видача свідоцтв про закінчення навчання ремеслу, вирішення всіх справ, які не належать до компетенції загальних зборів (або з'їзду делегатів). Старший чи підстарший репрезентував цех, керував діяльністю цеху, організовував заходи, підписував листи, які виходили з цеху (завірялися печаткою) і підписував від імені цеху договори [9, s. 295].

Фінансування. Із самого початку промислове право надало цехові статус юридичної особи, а значить можливість купувати і розпоряджатися рухомим і нерухомим майном, укласти контракти, брати на себе зобов'язання, бути позивачем і відповідачем у суді, відповідати своїм майном за зобов'язаннями. Витрати, пов'язані з утворенням і діяльністю цеху покривалися за рахунок членських внесків, якщо інших доходів цеху не вистачало. Цех міг стягувати окрему плату за використання своїх об'єктів, шкід, постійних дворів, інформаційних списків праці і т.п. Під час вступу до цеху, стягували т. зв. вступний внесок, розмір якого визначав статут, і перебував у залежності від прибутковості ремесла [8, s. 706]. Так, наприклад, вступний внесок до столярського цеху м. Рівне становив 6 зл., та 18 зл. на рік членських внесків. Несплата останніх протягом 2-х місяців позбавляла права голосу [2, арк. 5]. Цех пекарів і цукерників стягував 100 зл. за вступ до цеху та 36 зл. на рік членських внесків [1, арк. 33].

Кожен цех володів рухомим та нерухомим майном, відомості про яке вносили до інвентарної книги. Витрати цеху мали здійснювати в рамках бюджету. Рада цеху готувала проект бюджету, який вивішувався для ознайомлення в офісі цеху за два тижні до загальних зборів, на якому його мали затвердити.

Для управління фінансовими і майновими справами цеху обирався скарбник, хоча закон не містив норми, яка б зобов'язувала це робити. В окремих випадках на допомогу скарбникові рада цеху давала ще й помічника, який обов'язково мав бути не членом цеху, і за свою працю на підставі договору отримував заробітну плату. В обов'язки скарбника входило вести касову книгу цеху, що фіксувала його прибутки і видатки. На початку січня, скарбник готував звіт, у якому зазначав усі прибутки і видатки цеху протягом року. За 14 днів до загальних зборів звіт для ознайомлення вивішували в садибі цеху [1, арк. 15 зв.-16].

Ревізійна комісія. Із 3 березня 1936 року обов'язковим органом цеху стала ревізійна комісія, яка складалася з 3-х членів цеху, обрана на загальних зборах (з'їзді делегатів) простою більшістю голосів терміном на один рік. Члени ради і його заступники не могли бути членами ревізійної комісії. До повноважень комісії належали контроль за виконанням бюджету, фінансової звітності, точність ведення рахунків та листування цеху. Комісія готувала протоколи про результати своєї діяльності, які вносила на розгляд загальних зборів (з'їзд делегатів), щоб звільнити чи не звільнити раду від відповідальності. Комісія могла виконувати свої завдання за своєю власною ініціативою, а також на письмову вимогу не менше $\frac{1}{4}$, членів цеху, ремісничої палати або наглядового органу [9, s. 296].

Третейський суд. При цехах могли функціонувати третейські суди, для вирішення суперечок між членами цеху і підмайстрами, у справах пов'язаних з укладанням, продовженням чи припиненням договорів про працю, претензій і суперечок, які виникли з трудових договорів, суперечок між підмайстрами, що працювали на ремісничому виробництві члена цеху щодо взаємних претензій і спільно виконаної роботи. Члени цеху вибирали одного члена третейського суду і його заступника серед членів цеху. Підмайстри обирали поміж себе другого члена суду і його заступника. Голову і заступника голови суду обирали поміж себе члени третейського суду. Закон передбачав вимоги до осіб, які претендували на посаду судді чи його заступника: вік кандидата не менше 30 р., наявність активного і пасивного виборчого права на загальних зборах цеху й аналогічні права у відділі підмайстрів. Третейський суд засідав у складі головуючого і двох членів. У випадку, якщо голова чи члени суду не могли з якихось причин виконувати свої обов'язки, то їхнє місце займали заступники. Рішення приймалося простою більшістю голосів і підписувалося, щонайменше, головуючим і одним членом суду. Оскаржити рішення можна було лише в порядку, передбаченому цивільним судочинством [8, s. 716].

Зміни від 16 серпня 1934 р. розширювали компетенцію третейських судів. Зокрема, вони могли розглядати справи із вирішення суперечок між членами цеху й особами, які до нього не належали та між підмайстрами, які працювали у членів цеху. Юрисдикцію судів, їх організацію та ведення судового процесу мав врегулювати своїми розпорядженнями Міністр юстиції [12, s. 692].

Нагляд. Із 1927 р. загальний нагляд за діяльністю цехів здійснювало повітове старство, як промислова влада I інстанції. Контролюючий орган вирішував суперечки, які стосувалися виборів, розміру і збору коштів, корпоративних чи інших прав та обов'язків членів. Він мав право направити свого делегата на загальні збори, засідання ради та відділів цеху. Цех зобов'язувався надавати контролюючому органу копії прийнятих бюджетів і затверджених фінансових звітів. Наглядовий орган міг накладати покарання на старшого цеху або його заступника у випадку відсутності реакції на звернення та приписи. Штрафи стягували на користь цеху. У разі суттєвих порушень в справах цеху контролюючий орган міг призупинити повноваження членів ради, і доручити тимчасово керувати справами цеху іншим особам. Розпорядження і рішення контролюючого органу I інстанції можна було оскаржити у воєводських промислових органах. Із 3 березня 1936 р. було розширено права наглядового органу накладати дисциплінарні стягнення на старшого і підстаршого за нехтування у виконанні рішень ремісничої палати, відповідно до законодавства або статуту цеху [8, s. 708].

Крім того, запровадили обов'язковий дозвіл контролюючого органу: на придбання, відчуження або обтяження нерухомого майна, позик (за винятком короткострокових, які можуть бути погашені з надлишку поточного доходу у фінансовому році), розпоряджатися рухомим майном цеху, яке має історичну, культурну або наукову цінність. Також затвердження наглядовим органом вимагали рішення, які стосувалися встановлення верхньої межі заборгованості цеху, уповноваження ради на залучення кредитів, регламент третейського суду, розміщення профіциту бюджету, ухвали щодо долі майна цеху, в разі його добровільної ліквідації. Наглядовий орган міг вимагати проведення засідання загальних зборів, ради або ревізійної комісії цеху [8, s. 708].

Із 1927 р. промислова воєводська влада могла розпускати цех, якщо його статут містив положення, які суперечили чинному законодавству, а відповідні зміни не були внесені у визначений термін. Розпуск цеху міг настати і у випадку, якщо його діяльність суперечила чинному законодавству або загрожувала суспільним інтересам, або чисельність членів цеху зменшилася на стільки, що він не міг належно виконувати обов'язкові завдання. Таке рішення контролюючого органу можна було оскаржити в Міністра промисловості і торгівлі. Крім того, розпуск цеху міг настати внаслідок його банкрутства [8, s. 708].

Із 3 березня 1936 р., якщо цех у своїй діяльності порушував державні чи статутні приписи, ніс суспільну загрозу або незважаючи на приписи наглядового органу не виконував своїх завдань, органи промислової воєводської влади, після врахування думки ремісничої палати або за її поданням, могли змінити раду цеху на тимчасову до часу проведення нових виборів або розпочати процес ліквідації. У разі примусової ліквідації, органи воєводської промислової влади призначали ліквідатора [9, s. 296].

Тоді ж на органи нагляду покладался обов'язок ведення реєстру цехів. Форму реєстру було визначено Міністром промисловості і торгівлі. Зокрема, він містив інформацію про порядковий номер цеху під час взяття на облік; повну назву цеху, межі юрисдикції і дату останнього затвердження статуту або внесення змін до нього наглядовим органом; вид ремесла чи ремесел, які виконували члени цеху; кількість членів цеху станом на 1 січня поточного року; розміри вступного внеску та членських внесків щомісячно; наявність майна станом на 1 січня поточного року; суми прибутків і видатків цеху, після їх затвердження на загальних зборах; прізвища, імена та адреси старшого, підстаршого, членів ради, ревізійної комісії і третейського суду; дати проведення засідань загальних зборів цеху, дати утворення допорогової каси тощо. Реєстри ремісничих цехів були відкриті і доступні для всіх [9, s. 296].

Зміни від 1 липня 1938 р. залишили нагляд над цехами у юрисдикції промислової влади I інстанції [13, s. 989-990].

Добровільна ліквідація. У відповідності до законодавства, добровільна ліквідація цеху розпочиналася на підставі рішення загальних зборів, прийнятому $\frac{2}{3}$ голосів, при присутності, щонайменше, половини членів цеху, які мали право голосу. Ліквідація справ цеху, визначення його майнового стану, збір дебіторської заборгованості та погашення зобов'язань цеху перед третіми особами, здійснювалися радою. Однак, загальні збори цеху, для цієї мети, могли вибрати спеціальну ліквідаційну комісію в складі не менше 3-х членів. Якщо статут не регулював питання щодо рухомо-

го та нерухомого майна, грошових коштів та цінних паперів, що залишилися після задоволення зобов'язань, рішення приймалося на загальних зборах і затверджувалося наглядовим органом. Решта майна цеху, яке залишалося після ліквідації, передавалося гмінному управлінню, на загальні цілі, що відповідали інтересам ремесла. Проект використання такого майна підлягав затвердження воєводською промисловою владою після консультації з ремісничою палатою [9, s. 297].

Отже, ремісничі цехи у своїй діяльності послуговувалися достатньо солідною законодавчою базою, яка протягом міжвоєнного періоду зазнала суттєвих змін та доповнень. З одного боку вони були продиктовані практичними потребами, а з іншого встановлювали адміністративний контроль над ремісничим виробництвом. Польські урядові кола замість активної розбудови промисловості в державі, а в тому числі й на новоприєднаних землях, зайняли протилежну позицію, зокрема, активно підтримуючи на законодавчому рівні ремісниче виробництво, яке по суті гальмувало розвиток краю.

Список використаних джерел та літератури:

1. Державний архів Рівненської області (Держархів Рівненської обл.), ф. 30, оп. 20, спр. 9, 61 арк.
2. Держархів Рівненської обл., ф. 30, оп. 20, спр. 16, 58 арк.
3. Литвинюк В. Розвиток ремесла у Волинському воєводстві у 1921–1939 рр. / В. Литвинюк // Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. Історичні науки. – Луцьк, 2000. – Вип. 3. – С. 79–82.
4. Bornstein I. Rzemiosło żydowskie w Polsce / I. Bornstein. – Warszawa: Nakładem Instytutu Badań Spraw Norodościowych, 1936. – 189 s.
5. Oryńczyna J. Przemysł ludowy w województwach: wileńskim, nowogródzkim, poleskim, wołyńskim / J. Oryńczyna. – Warszawa, 1927. – 46 s.
6. Oryńczyna J. Przemysł ludowy w Polsce / J. Oryńczyna. – Warszawa, 1937. – 323 s.
7. Oryńczyna J. Przemysł ludowy w województwach wschodnich / J. Oryńczyna // Rocznik Ziemi Wschodnich. Kalendarz za rok 1937. – Warszawa, 1936. – S. 66–84.
8. Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 czerwca 1927 r. «O prawie przemysłowem» // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – № 53. – Poz. 468. – S. 697–720.
9. Rozporządzenie Ministra Przemysłu i Handlu z dnia 20 lutego 1936 r. «O cechach rzemieślniczych» // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – № 16. – Poz. 147. – S. 294–297.
10. Sprawozdanie Izby rzemieślniczej w Łucku za 1931 rok. – Łuck, 1932. – 52 s.
11. Sprawozdanie Izby rzemieślniczej w Łucku za 1937 rok. – Łuck, 1938. – 145 s.
12. Ustawa z dnia 10 marca 1934 r. «O zmianie rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 czerwca 1927 r. o prawie przemysłowem» // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – № 40. – Poz. 350. – S. 686–694.
13. Ustawa z dnia 8 sierpnia 1938 r. «O zmianie rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 7 czerwca 1927 r. o prawie przemysłowem» // Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – № 60. – Poz. 463. – S. 987–990.

Владимир Марчук

ЗАКОНОДАТЕЛЬНОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ РЕМЕСЛЕННЫХ ЦЕХОВ В ВОЛЫНСКОМ ВОЕВОДСТВЕ В 1921–1939 ГГ.

Статья посвящена правовым нормам функционирования ремесленных цехов на территории Волинского воеводства в межвоенный период. На основе анализа нормативно-правовых актов, изданных с 1927 по 1939 г., исследованы вопросы, связанные с организацией и ликвидацией цехов, их финансированием и управлением. Освещены особенности государственного контроля над ремесленными цехами.

Ключевые слова: Волинское воеводство, ремесло, ремесленные цеха, межвоенный период.

Volodymyr Marchuk

LEGISLATIVE REGULATION OF GUILDS' ACTIVITY IN VOLHYN DURING THE 1921–1939

The article shows the most important data on craftsmen's associations in the Second Polish Republic under the new unified industry law, introduced in 1927. Describes basic formal and legal rules conditioning the functioning of such voluntary associations. It is source-based, focuses on the analysis of national legal acts issued from 1927 to 1939. Discusses the context for the introduction of the unified industry law; analyses legal acts related to the creation of a guild statute. Shows guild responsibility, rules for establishing guild districts, or the territories the associations would operate on. The issue of guild membership is discussed in detail. Analyzes guild organizational structure, the division of responsibilities and activities specific for the members' assembly, assisting functionaries, the governing body, the arbitration court. Presents the guild finances; a legal status of guilds; the problem of state supervision; voluntary and obligatory guild liquidation rules.

Key words: handicraft, craft industry, Volyn province, interwar period.